

רשימות על י. ברשדסקי

— למלאת חמשים שנה לפטירתו —

סאת זלמן שניאור

א.

הרומן הראשון שלו, בשלושה חלקים לא גדולים, מלפני חמשים שנה. ההכרה ב"גלים" בספרות העברית, שהיתה פרוץ כזה, באותם הימים, בלוח אחיאסף וביבליותיקה העברית של בן-אביג' דר, בהוצאת "הרשיה", פתחו אותה בתולה על ידי "גיבורי" של אותו ר"ן.

היו ברומן, באין מטרה, זה לא עשה עוד שום רושם ניכר, לא קרע את הל"בבות בשל הסאי מורים לאהובותיהם, ובכל זאת זכו שני הרומנים הנ"ל לחיקויי-סיגנון והרצאה ולשיחות יה"דות ומדינאיות, המשתרעים, בין פעולה לפעולה על דסים רבים, רבים מאד.

לאט לאט, ובמשך עת קצרה למדי, עם הטבת טעמם של בני-הנעורים על ידי סיפוריהם של פרץ, גומברג, יהודה שטינברג, ש. בן ציון וי. ד. ברקוביץ התחיל יורד פרסומו של מחבר, באין מטרה, והסרונות הסגנון המרושל וההרצאה התבלטו ביותר, התחילו מספקים באמת-הריאלית של אותו אדמוביץ ובדרמטיות הכרוכה בביקורו החשאי בבית-המסילות, כדי לקרוע את לבו ואת לבנו בצער הרב שגרם לאותה בתולה ולאכזיה, ככובע גדל-השולים שחבש לראשו ובמשקפיו הכהים לחטמו הזכיר לנו, לא חר' זמן, את הפארודיה של טונקלר ז"ל לרומני" בלשים, והאיך הללו סתחרישים, על פושע בודה, מתחת לעגלה טעונה השש ודוקא באמצע השוק ובוים-יוריד דוקא... ועל כובעיהם, כדי שלא יכירו בהם לאלתר, רשום היה באותיות-פלזי מפולשות: „געהיים-אגענטען" היינו: בלשים...

יצחק קצנלסון, שמחמת חיבה קראנו לו „איצי", ושפרסם באותם הימים את רשימותיו הרעננות, כגבולות ליטא, התחיל מספר בחברה שלנו ודוקא באותו סיגנון ריאלי, שלקח לחיקוייו מרומניו של י. ברשדסקי: שדיה של

יודעים הפרחחים הללו במערכת! שא-לו אותי ואגיכם... אבל איש לא שאל אותו לעבר שלו, התייראו קצת את אדיבותו הצוננת, את נימוסיו, את קולו המתון, וכבוד רומניו בביבלי" תיקה העברית" עורך עדיין יחס של דרך-ארץ.

אלי נסה הסד, אפשר גם בשל הדפ"ס כתבי מתאבד" תחת חסותו העור"כית בשם כולל אחד „מות", שהפצאתי לה, בפיליטונים רבים, בשביל „הזמן" היום, כפי הנראה הרחל בנעוריה, ככל הנערים החורגים לצאת מן הסביבה שלהם, על מעשים, שלא יעשו ועל התאבדות כמנ"י, בימות המעבר של נערות לגברות, כשהכוחות עוברים בגול ואינם מוצאים להם מנוחה, וס"י פוק גוסני ורוחני אינם מוצאים להם, מנקרים בפסיכולוגיה הפלה ומחטטים בכל יבלת עד שעושים ממנה סצע מספף דם... וי. ברשדסקי העריך את כל זאת עם הדפסת הרשימות הנזכרות לעיל בשתיקה גמורה, ורק פעם או שתיים ציטט לי בעל-פה מרשימות אלו: „בלילות אי-שנה, כשהעצבים יוצאים במחול...", אף אתה כבר טעמת טעם „מהולות" ממין זה? בחמימה, אפשר לינגל במקצת לבן השבע-עשרה הכותב רשימות ממין זה, אבל אותו „אף אתה" העמיד אותי, במוכן ידוע, בשורה אחת עם בעל-ג'נסיון בן-הארבעים כמוהו, באותם הימים היתה זאת בשבילי מה-מאה נעימה מפי חבר-לעט ועורך, שכבר יצאו לו מוניטין.

אין אני זוכר שום פגימה ביהסנו זה לזה, מלבד פעם אחת כאשר אחרתי להמציא לו את סוף הרשימות של מתאבד" הנזכרות לעיל, הקוראים היו „מתוחים" ובמערכת גופה נידונו על רשימות אלו לטובה והמסדרים תבעו „חומר", כדי למלא את המקום הריק מתחת לקו", אז נזף בי י. ברשדסקי

כפרהסיה ובחיסה שלא היה רגיל בה, המתון והמונה תמיד את דבריו כמטב" עות עוברות לסוחר, זכורני, כי ברגע זראשון נבהלתי מפני חימה עורכת קולו המתון, וכבוד רומניו בביבלי" תיקה העברית" עורך עדיין יחס של דרך-ארץ.

ל. קולו היה תמיד צרוד במקצת, אבל איש ממכריו לא שם לזה לב, ואף הוא גופו, וזו היתה תחילתה של המחלה הממארת בסוף ימיו, אחר להתרפא וקיסח את חייו, לכמה וכמה שנה בכל אופן שהוא, זכורני, כל פעם שבקרתי אצלו היה שותה חלב-חם עם מיי-אמס, אבל מה שמועיל לצינול רגילה אינו מועיל לסרטן: וזה נתפתח אצלו בש" תי שנות חייו האחרונות במהירות נר-ראה, כמו אצל עורכו הראשי של „הז" מן" הווילנאי בן-ציון כץ, שננטר כאן אצלנו לפני זמן מה בתל-אביב... שני" הם סתו מיתת-חנק רבת-יסורים, את י. ברשדסקי לא זכיתי עוד לראות בחיים אחרי צאתי את וילנה, והפ"י אימה, שהיתה מוכנת בשבילו ובשפ"י קובצו הספרותי, לא הגיעה עוד ליריו ונדפסה פרקים-פרקים בקבצים הספ"רותיים של פ, לחובר בוורשה בערי"כתו של דוד פרישמן.

כך נהג, למשל, גם אז, כשפרצה שבי"תה ב„הזמן" והפעלים דרשו תוספת שכר בבית-הסידור ובבית-החפוס, ולא היה בכוח ההנהלה של „הזמן" וה"צייט" האידישאי למלאות את דריש"תם. בחרו בי, ברשדסקי שבעל-ג'נסיון הוא, בעל-ג'ימוס ורואה את הנולד... הוא נעשה למתווך בין הפועלים ובין בעלי-העונוים, הלא הם ריווקין והמ"ל הראשי והתנו מרגולין, הללו עמדו לסגור את שני העתונים הנ"ל ולחזור בשל איזה ענין רומנטי ולא רצה עוד להתפרנס מהוראה, עסק בתרגומים מן הספרות הרוסית בעיקר ובכתיבת פ"י ליטונים ב„הצופה", בעריכת לידווי" סול, החפרנט בקושי וסבל מחסור, תמך בו בן-אביג'דור שהדפיס את ספ"ריו וגם המליץ עליו בהוצאה החדשה של „הזמן" בפני בן ציון כץ, ריו"י קין בעל הרכוש והתנו מרגולין, שיס"דו בראשית שנת תרס"ד, אם אני טועה, את העתון היומי ואת הירחון, זמן מה במשך שנתים בערך, לפני עזבו את ההוראה או לאחריה, התגורר בקו"ק, ארץ ההרים והרפתקאות באותה תקופה, ולא פעם כשהיה מספר על המלצתו של בן-אביג'דור שהיה מדו"שן-עונג מרומניו בביבליותיקה העב"רית" שלו: „באין מטרה" ו„נגד הזרם", בוויילנה התגורר י. ברשדסקי במלון קונטיננטל מול התיאטרון העירוני, פעמים רבות עד לגערה", כמסופר לעיל, בקרתי אצלו, דירתו תפסה שני חדרים נאים, מרווחים בטעם טוב, הפונים בחלונותיהם אל התיאטרון, על אימה הלירית „בהרים", אבל ברשדסקי לא השפיק עוד להיות לה לעורך, כי כינתים תקפה אותו מחלה ממארת, שהפת-גרון או סרטן, אין אני זוכר אותה בת-הצחוק של בעל-ג'נסיון וותיק כחיים המדגישה בלי מלים: „מה שאני יודע לא ידעו פרחי-הספרות לעולם..." מתוך שחקה זו מפה היה מומן תה

כשהזכרתי מחוץ-לארץ בשנת 1909 לבקר את דודי ברוסיה הלבנה ביקרתי גם בוויילנה ומצאתי את „הזמן" יודד מאד, מכל עוזריו הוותיקים לא נשארו אצל הדוכנים רק ש. ל. ציטרון, טרי"כוש ומטרנוביץ המכונה „ספוג", בדי"רה קטנה מצאתים הרחק מן הסרכו, ורק בן-ציון כץ העורך הראשי לא נס ליחו ולא כהו עיניו מתהלך היה ב"ריוות יתרה סחוד לתחד תופס גיירות של כתבי-יד, של סוכני-חיתומים וכל הבא לידו; קורע, נוהג אל פה ולועס מתוך פיזור-נפש תמיד, כמו-שיסופר בפרוטרוט להלן.

כשהזכרתי מחוץ-לארץ בשנת 1909 לבקר את דודי ברוסיה הלבנה ביקרתי גם בוויילנה ומצאתי את „הזמן" יודד מאד, מכל עוזריו הוותיקים לא נשארו אצל הדוכנים רק ש. ל. ציטרון, טרי"כוש ומטרנוביץ המכונה „ספוג", בדי"רה קטנה מצאתים הרחק מן הסרכו, ורק בן-ציון כץ העורך הראשי לא נס ליחו ולא כהו עיניו מתהלך היה ב"ריוות יתרה סחוד לתחד תופס גיירות של כתבי-יד, של סוכני-חיתומים וכל הבא לידו; קורע, נוהג אל פה ולועס מתוך פיזור-נפש תמיד, כמו-שיסופר בפרוטרוט להלן.

כשהזכרתי מחוץ-לארץ בשנת 1909 לבקר את דודי ברוסיה הלבנה ביקרתי גם בוויילנה ומצאתי את „הזמן" יודד מאד, מכל עוזריו הוותיקים לא נשארו אצל הדוכנים רק ש. ל. ציטרון, טרי"כוש ומטרנוביץ המכונה „ספוג", בדי"רה קטנה מצאתים הרחק מן הסרכו, ורק בן-ציון כץ העורך הראשי לא נס ליחו ולא כהו עיניו מתהלך היה ב"ריוות יתרה סחוד לתחד תופס גיירות של כתבי-יד, של סוכני-חיתומים וכל הבא לידו; קורע, נוהג אל פה ולועס מתוך פיזור-נפש תמיד, כמו-שיסופר בפרוטרוט להלן.

כשהזכרתי מחוץ-לארץ בשנת 1909 לבקר את דודי ברוסיה הלבנה ביקרתי גם בוויילנה ומצאתי את „הזמן" יודד מאד, מכל עוזריו הוותיקים לא נשארו אצל הדוכנים רק ש. ל. ציטרון, טרי"כוש ומטרנוביץ המכונה „ספוג", בדי"רה קטנה מצאתים הרחק מן הסרכו, ורק בן-ציון כץ העורך הראשי לא נס ליחו ולא כהו עיניו מתהלך היה ב"ריוות יתרה סחוד לתחד תופס גיירות של כתבי-יד, של סוכני-חיתומים וכל הבא לידו; קורע, נוהג אל פה ולועס מתוך פיזור-נפש תמיד, כמו-שיסופר בפרוטרוט להלן.

רשימות על י. ברשדסקי

(סוף מעמ' 5)

ועוד. אחד מיוצרי המעשיות הללו "לעם" היה חי עדיין בוויילנה והיה עלה לפעמים ברגל כבר אל מדור המערכת. יהושע מזה שמו, שא"רית הפליטה מדירו של קלמן שולמן, גוטלבר ומפו, אדם הכוהן ליבנון ואיי זיק מאיר דיק, שערות ראשו של ר' יהושע זה היו מושחרות. לא רצה לורר תר על שחרורית-נעוריו בשום אופן, אף על פי שעבר כבר את סף "בגבו" רות" בכמה שנים. ענינו הבולטות היו מלאות גידי דם וכל כיסוי העמוקים — מחברות נדפסות משלו, כתבי יד שלא זכו להדפסה כבימי האלמנה זכרונה לברכות. מלבד ספרות מצאו מקום בכי"סו כל מיני מכשירים: אלונסיות מקופלות, התיכות-מורית לגילוח ול"שפשוף ידים, אולרים מקופלים... דוד פרישמן סח לי שדעתו לא תנוה עד שיכתוב רומן-הרפתקאות בנוסח ז'ול ורן, דהיינו: "מסע בכיסי יהושע מזה בשמונים שעה". הוא הכיר בר' יהושע בעוד זה "צעיר" כבן חמשים, ובאותם הימים היו כיסוי עמוקים משהם עכשיו ומלאים כל טוב בכפלי-כפלים. רוצה אהה למשל לעיין בקונקודנציה של שלמה מנדלקרן ומיד ר' מזה מזדרן ומושך אותה מכיס החזה: הרי היא בכאן לפניך! רוצה אהה להתגלה והרי הוא מוציא מכיס אחוריו חריץ-בורית תער וכלי המין. הרי! למה לך ללכת ולהשתעמם בחנות-הגלב! בקבוק ל"י מונדה הרי הוא בכאן! ור' יהושע שולף אותו מכיס מקטורנו, הופך כוסי-פחין וממלאה משקה. כך היה פרישמן מספר מלפני שנים בעוד אנו בוודשה, וכאן בוויילנה ראינו רק את צלו של מזה. צל מסורבל וכבד-בשר. המלא כיסים מפוסמים ועינים מגודרות. מת' הלך היה במערכת "הזמן" כצל ושותק כצל. מה ביקש כאן? איש לא התעניין יותר בספורי-המעשיות שלו הנדפסים ואשר נשארו בכתבי-יד, ודאי ביקש כאן בין הנערים הזרים בעלי-העט, את צלה של האלמנה דאם, שלקחה ממנו סדי שבוע את ספורי-המעשיות שלו ישיל"מה לו בזהובים מעטים לצרכי שבת... ואף היא איננה. בהדרה גבוהה-הסיפון מתהלכים פרחים הכותבים ומדפיסים ומקבלים שכר, שכר שיש לו כובד של כסף ושל זהב. גשתנה העולם, גשתנה! מה הוא עושה כאן, לכאורה?

שוב הוא יורד כצל ברגליו הכבדות מעל מדרגות-הברזל יורד למדור התחתון של אמות-הדפוס הנערמות בסדר ישן נושן. ביניהם גם סיפורי המעשיות שלו... שלו ממש, שככה שעשעו את צעירות ישראל אחרי סעודת שבת הראשונה ולמחרת, בשעת שינת אבא ואמא השבתית... נערמות בגובה איש אמות-הדפוס. גטל דורות גטלן. כמה שנים עוד יהיו נערמות ככה? ודאי גם אחרי מותו באינו דירת-סרתף אפי' לולה... שנים רבות אחרי מותו...

ואולם שנים רבות לא האריכו עוד אמות-הדפוס במרתפי האלמנה דאם. באו הנאצים מגרמניה, התנפלו על אנ"שים ונשים וטף כחיתור-טרף וגם על אמות הדפוס השתלטו, שברו אותן וה' תיכו את גטלי הברזל והעופרת העצור מים, עשו אותם כדורים, וירו בהם, שיחתו והמיתו בכל דרכי הלסטים שלהם. והאיתחת הפורחות של הגמ' רות, המדשים והסיוורים נעשו שלי"חים למלאך-המית ולמכשירי ענויים קשים. מי יגלה עפר מעיניך האלמנה דאם היקרה? אשריך שנסמרת קודם לכן!

ידידה זו מצאתי בשנת תר"ע בערך. אבל בשנת ורס"ד, כשעברתי עם כת"ב-ידי לוויילנה נמצאה המערכת ובית-הסידור והדפוס בדירה מפוארת בבית האלמנה והאחים ראם. האלמנה הכבד'ה נפטרה זה כבר והאחים, שהיו רשומים על כל ספר דפוס וויילנה, הת' סורו בבירות רוסיה הגדולה ובחוף-לארץ ודירת אמם הרחבה נמסרה ב"ח כירה למר"לי "הזמן" והצייט" האיד"י שאי שרידי הגדלות והפריחה, מימי האלמנה, עוד לא נתנדפו מאלמיה המרווחים, מן הסיפונים הגבוהים ומן האספקלריות הגדולות במסגרות זהב' דהה, מן החלונות הרחבים ומאירים בשמשותיהם, כאלו של בית-כנסת, נשקפו בתי-מסגד עתיקים, אדריכליות סלביה מרובעת, שהשרתה עלינו קצת מרה-שחורה, כמו צלצול פעמונים שהיה בא כמו מתוך תקופת-קדומים, כדי שלא לומר — מתוך קברות-מלכים שכבר נשכח שמם ועדיין הם מצלצלים נכאים ומתחננים לכל ישכחו לפחות את קבריהם... אימה יהודית זו, אימת ימיה-בינים הבעתי בכמה חרוזים בפור אימה "וויילנה" שלי, שככתבי לאחר כך, בשנת תרע"ה בערך, לזכרון המסגרים הללו וצלצוליהם.

המערכת ערכה איפוא את העתון ואת הירחון במדור העליון. המטבח הספרותי שוקק כל היום מאדם באולמי האלמנה ראם, עם האספקלריה הדחות, ומן המדורים התחתונים הגיעו אלינו קולות-ענות של מכוונת הדפוס. בקצב חזק ורך הלמו המכוונת המירשנות וה' מטרופוש הזקן והחביב היה יורד וע"ה לה בכל שעה כדי להביא לנו מן המ' דור התחתון עליה-גהה רעננים, שריח מיוחד היה נודף מהם, אולי ריח שמ' לות-השבת הבלות של האלמנה הכבד'ה, שנשארו בארגוני-המרתפים... ואותו זקן חביב היה מביא לנו, יחד עם עלי' הגהה, גם בשורות טובות, שהנה... מסדרי-האותיות נהנו, מכתב-יד זה או אחר, בשעת עבודתם, זאת היתה המח' מאה הערבה ביותר, שכן הכתור-הע' צער היה קוראנו זראשון, קוראנו המ' נוסה ב"סימנים הקטנים" עם עין בוח' נת לפעמים, היודע לבחור בטוב ולמ' אוס ברע יותר מכמה וכמה ריציונטיים מושבעים, ואם מסדר זה לא נשתעמם בשעת מלאכתו הקשה ורבה-הסבלנות, מלאכת היד החר' גזנית, ללא ליבוטי-פיה ומונוטיפים בימים ההם, שמע מינה "עוד לא אברה תקתנו" להיות לסופר בישראל!

ידי המסדרים היו שחורות מעופרת באותם הימים וריאותיהם לקיחות מא' בק עופרת. רבים מהם השתעלו. כי מלבד האותיות בחיבות-הסידור, הר' בות ועצמות, עוד היו מוטלים במדורים התחתונים של האלמנה ראם תליתלים של אמות-רסוס בבדיל חוש וישן נושן שכללו את תלמוד בבלי וירושלי עם כל המפרשים, את כל המדרשים ואת הספרות הרבנית, סידורים ומחזוריים מכל המינים והתקופות; תחינות-נשים ומעשיות בלשון המדוברת, שנמכרו בפרוטות בכל תפוצות-ישראל ברוסיה ומעבר לגבוליה, שלש קופיקות המע' שיה; והיו נקראות בניגון מיוחד אחרי סעודת שבת הראשונה לאור הנרות ההולכות ודועכות, בין מעשיות אלו היו מתבלטים, עזריאל עם הדוב", רר' בינון קרוז" מקוצר, צינטורו וונסור" רר', "ממיתת ליל-החופה אל הגרודם"